

УДК 025.2(477)(06)

Микола Зніщенко,
кандидат історичних наук, генеральний директор
Київської обласної бібліотеки для дітей,
заслужений працівник культури України

"Бібліотека і книга в контексті часу" — головна тема року в роботі VII Всеукраїнської науково-практичної конференції

VII Всеукраїнську науково-практичну конференцію "Бібліотека і книга в контексті часу" відкрила Т. Вилегжаніна, генеральний директор Національної парламентської бібліотеки України. Привітання і побажання плідної творчої праці її учасникам від міністра культури України Л. Новохатка прочитав його заступник В. Балюрко. Виступаючий окреслив перспективи розвитку бібліотечної галузі на найближчі роки (2013—2018), конкретизуючи інформацію про відповідні державні програми та створення електронної бібліотеки "Культура України".

Завідувач секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності Н. Колесніченко-Братунь відзначила велике державне значення діяльності бібліотек України "як істинних інституцій духовності, скарбниць друкованого слова України, як інформаційно-інтелектуальних і соціокультурних центрів". Цікавим був виступ доктора філологічних наук, професора, академіка НАН України, директора Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України М. Жулинського "Ну що б, здавалося, слова...": Тарас Шевченко і українська книга". Микола Григорович розповів про внесок Великого Кобзаря у становлення та подальший розвиток української книги, появу та утвердження українського слова на теренах колишньої Російської імперії, а також про заходи з підготовки українського суспільства до відзначення 200-річчя від дня народження поета у 2014 році і, зокрема, про те, що завершується робота над виданням 12-томного зібрання творів "Шевченківської енциклопедії".

Актуально-проблемні питання фінансування, оплати і умов праці бібліотечних працівників та внесок профспілок України в їхнє позитивне вирішення окреслила у доповіді голова ЦК профспілки працівників культури України Л. Перелігіна. З проблемами в галузі книговидавництва та книгорозповсюдження ознайомив присутніх директор департаменту видавничої справи і преси Державного комітету телебачення і радіомовлення України О. Кононенко, зазначивши, що у перші роки становлення Української держави централізовану мережу книжкових магазинів та державну поліграфічну базу в Україні фактично було зруйновано, і це негативно відбилося на процесі становлення та розвитку української книги, книговидавництва та забезпеченні бібліотек українською книгою. Також О. Кононенко ознайомив присутніх з динамікою просування та фінансування (25 млн гривень на 2013 рік; 200 назв книг, по 2—3 тис. пр. кожної назви) Державної програми "Українська книга", яка на сьогодні є основним джерелом поповнення бібліотечних документальних фондів.

Про основні напрями державної бібліотечної політики в Україні розповіла начальник відділу аналізу та прогнозування діяльності бібліотек Міністерства культури України

Л. Нікіфоренко. Станом на 01.01.2013 публічних бібліотек в Україні налічується 18 025, бібліотечних пунктів — 3711; торік відбулося скорочення мережі публічних бібліотек на 100 одиниць, а бібліотечних пунктів — на 200¹. Доповідач зазначила, що Міністерство культури України категорично проти децентралізації бібліотечної мережі та таких "новоутворень"², як публічна бібліотека в школі, клуб-бібліотека, бібліотека як підрозділ відділу культури (не плутати з підпорядкуванням), і нагадала, що з 08.02.2012 року до кінця 2015 року в Україні на законодавчому рівні діє мораторій на скорочення мережі публічних бібліотек, отже, ніхто ніде не має права закрити бібліотеку без погодження з Міністерством культури України. Окрім проблемних, були і приємні новини, зокрема Л. Нікіфоренко повідомила, що протягом 2012 року відкрито п'ять нових бібліотек та створено дві ЦБС. Другу частину своєї доповіді вона перенесла на розширене засідання Ради директорів ОУНБ з питань розвитку бібліотечної справи в Україні.

Національна парламентська бібліотека України свої заходи завжди готує і проводить фундаментально. Підтвердженням цього є і VII Всеукраїнська науково-практична конференція. Аналітично-виваженою була доповідь генерального директора Національної парламентської бібліотеки України Т. Вилегжаніної "Публічні бібліотеки України: трансформація в часі" (з доповіддю можна ознайомитись у часописі, що його видає НПБУ).

У роботі конференції взяли участь С. Басов, кандидат педагогічних наук, завідувач науково-методичного відділу бібліотекознавства Російської національної бібліотеки (Санкт-Петербург, Росія), та А. Пумпура — директор публічної бібліотеки (Вентспілс, Латвія). Зі слів С. Басова, проблеми України і Росії в площині соціокультурного розвитку суспільства майже ідентичні: дегуманізація, деградація — звідси ці "де" в економіці, політиці, фінансах, а в бібліотечній галузі, відповідно, — децентралізація. У цьому контексті російська бібліотечна спільнота, як і українська, усвідомлює велику роль і призначення публічних бібліотек як осередків сприяння гуманізації та припиненню руйнівних процесів у суспільстві. Доповідач розповів про створення в Росії Президентської бібліотеки ім. Б. Єльцина (проект В. Путіна — Президент РФ), а також порушив низку проблем, що мають місце у російській бібліотечній справі, зокрема аспекти втілення

¹ Хочу зазначити, що така ситуація парадоксальна для бібліотечної України, бо при скороченні мережі, цілком природньо, повинна збільшуватись кількість пересувних бібліотечних пунктів як необхідної форми нестационарного бібліотечного обслуговування населення, але "маємо те, що маємо".

² Прим. М. Зніщенка.

державної "Програми побудови інформаційного суспільства" (до 2020): намечений нею обсяг оцифрування наявних фондів, на думку доповідача, нереальний. На сьогодні лише кожна четверта бібліотека РФ має вихід в Інтернет.

Ще одна актуальна проблема: в останні роки бібліотечно-мережа Росії скорочується на 400—500 бібліотек щорічно. Доповідач зупинився і на питаннях оплати праці бібліотекарів у РФ. Згідно з відповідним Указом Президента Росії в галузі соціальної політики до 2018 року середня заробітна платня бібліотечного працівника має становити 70% від середньорегіональної. Де візьмуть гроші? С. Басов пояснив: 1/3 — з держбюджету, 1/3 — оптимізація мережі (!), 1/3 — регіони, які, до речі, щорічно звітують перед урядом про стан заробітної плати бібліотечних працівників.

Дуже цікавим був і виступ Астри Пумпура (Латвія). Вона поділилася досвідом роботи бібліотек Латвії, зокрема м. Венспілс. Розповіла про цікаві проекти ("Сеть света", "Дигітальна библиотека"), про фінансування благодійним фондом Мелінди Гейтс комп'ютеризації дитячих бібліотек Латвії. Повідомила А. Пумпура і про роль бібліотек в організації інтерактивних курсів навчання дітей, і про те, що у 853 бібліотеках збільшено швидкість Інтернету, а у 874 — встановлено безпроводну його версію. У 2014 році заплановано відкриття Національної бібліотеки Латвії (13 поверхів, концертний зал на 330 місць, виставковий зал, музичні салони, кафе). Серед заходів, проведених бібліотекарями, — акція "Я хочу читати книгу" (листи дітей до органів місцевого самоврядування), завдяки якій були отримані значні кошти на комплектування дитячих бібліотек, а кращих авторів листів спеціально створене журі нагородило цінними подарунками. Десять років тому в місті було відкрито нову бібліотеку, її оснастили апаратами самообслуговування (коли бібліотека зачинена, читачі самостійно за допомогою техніки можуть повернути книги). Серед нововведень книгозбірні — казковий Цибуліно, який щоранку читає дошкільнятам казки та цікаві книжки. В арсеналі форм і методів роботи бібліотеки — й ефективна реалізація проекту "Голосні читання періодики для слабозрячих дітей"; навчання користування Інтернетом читачів похилого віку (пенсіонерів); проведення днів різних культур тощо. Дешо із досвіду латвійських колег можна взяти на озброєння бібліотекарям України.

Проблемі підготовки та забезпечення бібліотечної галузі кадрами було присвячено виступ доктора історичних наук, професора, декана факультету культурології Київського національного університету культури і мистецтв Т. Новальської. Вона наголосила, що питання забезпечення кадрами бібліотек України на сьогодні постало дуже гостро. Як свідчить статистика, із 800 дипломованих випускників працюють за фахом тільки 226. У 2013 році КНУКіМ випускає 218 спеціалістів бібліотечної справи, а Харківська державна академія культури — 37. Для порівняння, в Україні публічних бібліотек — 18 025. Ця проблема потребує державного вирішення.

Всі доповіді на пленарному засіданні були цікавими і змістовними, але я зробив невеличкий огляд тільки тих, які мене найбільше зацікавили, і тепер ділюсь своїми враженнями від розширеного засідання Ради з питань розвитку бібліотечної справи, яке відбулося за участю директорів ОУНБ.

Л. Нікіфоренко, яка головує на ньому, повідомила присутніх про зміст роботи відділу аналізу та прогнозування діяльності бібліотек Міністерства культури України у справі підготовки регламентуючих документів для бібліотек усіх рівнів: штатних розписів, структур, положень тощо. Але директорів ОУНБ сьогодні більше турбують питання, пов'язані з віднесенням ОУНБ до певної категорії, виплатою законних надбавок, результатами "оптимізації" всіх рівнів, а також з такими новоутвореннями, як клуб-бібліотека.

Директор Миколаївської ОУНБ, заслужений працівник культури України Н. Богза загострила увагу на відсутності фінансування ОУНБ для поповнення книжкового фонду, на необхідності оновлення матеріально-технічної бази бібліотек, комп'ютерного парку. Надія Федорівна висловила думку, що якщо в найближчі три—п'ять років не відбудеться ніяких зрушень щодо вирішення означених проблем, то ОУНБ чекають важкі часи. Колегу підтримала і директор Запорізької ОУНБ І. Степаненко.

Директор Тернопільської ОУНБ В. Вітенко звернув увагу на те, що ОУНБ мають всі можливості втратити свої перші категорії з оплати праці через зменшення населення і, відповідно, кількості читачів, а це призведе до того, що обласним універсальним науковим бібліотекам можуть понизити категорію і, як наслідок, — заробітну плату співробітникам. Одночасно на бібліотекарів ОУНБ збільшилося навантаження: їм доводиться виконувати додаткові роботи, як бібліотечні, так і соціального характеру, а от надбавки не завжди виплачують.

Вважаю, і це не лише моя думка, що настав час замінити кількісні показники з оплати праці фахівців обласних бібліотек (і не тільки) на якісні, а також встановити посадові оклади за статусом, рівнем важливості обласних бібліотек. Варто перейняти досвід деяких бібліотек Росії, наприклад, московської міської ЦБС ім. М. О. Некрасова. Торік, спілкуючись із російськими колегами в Судакі на міжнародній конференції, я з'ясував, що губернські (наші обласні) УНБ, які надають аналогічні бібліотечні послуги районним, міським, сільським бібліотекам, а саме: методичні, наукові, інформаційні, а також проводять заходи на зразок конференцій, засідань "круглого столу", симпозіумів тощо — за поданням Мінкультури Росії та рішенням місцевих органів влади звільняються від кількісних показників з оплати праці.

За роки роботи в Київській обласній бібліотеці для дітей (а вона додатково виконує функції ОУНБ і обласного бібліотекара) я відвідав багато бібліотек України і бачив книжкову розкіш в їхніх відділах рідкісних видань. Всі ОУНБ, на моє глибоке переконання, заслуговують на статус національних в Україні, а їхні працівники — на посадові оклади на рівні встановлених завідувачам секторів Національної парламентської бібліотеки України, Національної бібліотеки для дітей тощо.

Повертаючись до засідання "круглого столу", хочу звернути увагу: в бібліотечній галузі існує дискримінація бібліотекарів з огляду на невилплату надбавок згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2009 року № 1073 "Про підвищення заробітної плати працівникам бібліотек" — 50% надбавки за шкідливі умови праці та 30% — за вислугу років.

Гідна оплата праці фахівців бібліотечної справи — одна з важливих умов престижу професії. Поки що він різко знижується, і результат відчувається у гострій нестачі бібліотечних кадрів. Молодь не поспішає отримувати бібліотечний фах, а багато з тих, хто закінчив галузевий вищий навчальний заклад, не затримуються в бібліотеці. Професіоналізм у бібліотечній справі, як переконує досвід, приходить з роками. Його набувають від 25 до 40 років, а результат приходить після 40. Де ж взяти професіоналізм молоді, коли відійдуть від бібліотечної роботи ті, кому зараз по 60 років? Прірва, що виникла в підготовці фахівців для книгозбірень України, з кожним роком стає глибшою, треба зупинити руйнівний процес. І вирішувати цю справу потрібно на державному рівні, адже законодавчі акти є, необхідно лише зобов'язати чиновників в областях, районах, містах і селах виконувати Закон України "Про бібліотеки і бібліотечну справу", дотримуватись положень Постанови КМ України № 1073 від 30.09.2009 року щодо забезпечення доступу народів, які проживають в Україні, до культури, знань, інформації.

Із побаченого і почутого на VII Всеукраїнській науково-практичній конференції, яка відбулася в Національній парламентській бібліотеці України, я зробив висновок, що перед іншими бібліотеками України (крім так званих національних) стоїть актуальна проблема: "Бути чи не бути?!" З її розв'язанням затягувати не варто.

Зменшення серед відвідувачів бібліотек науковців, спеціалістів, студентів призвело до того, що в ОУНБ, районних бібліотеках для дорослих організували відділи, сектори з обслуговування дітей та їхніх батьків. Робиться це не від гарного життя, а для виконання показників на категорію. Чомусь у НПБУ я не чув дитячих голосів і не бачив користувачів з немовлятами, дошкільнятами та учнями молодших класів... Чому ж такі "нововведення" стали нормою в ОУНБ?

Зміна соціально-економічної формації в Україні, а саме перехід до капіталістичного способу життя, призвела до того, що кожне село, кожний район, кожна область самотужки вирішують назрілі на часі проблеми, у тому числі й бібліотечні. Не все із здобутків Радянського Союзу варто перекреслювати: заслуговує на увагу досвід щодо комплектування бібліотечних фондів. Інша справа — асортимент літератури... Ще нещодавно бібліотекар користувався повагою у суспільстві, а установа, яку він представляв, була осередком освіти і культури. Та часи змінились, і не на краще. Сьогодні бібліотека з вузлом її невирішених проблем для чиновництва різного рівня — мов більмо на оці. Від них досить часто можна почути: "А навіщо нам бібліотеки? Потрібну інформацію можна почерпнути з Інтернету". На досвід своїх колег і власному переконавсь: в Україні склалася вкрай напружена ситуація з бібліотеками.

Механізм дії Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", запущений в 1997 році, діє як гільйотина

для бібліотек, бібліотекарів і бібліотечної справи в Україні. Для всіх, ще раз наголошую, крім "національних"! Чи вдасться зупинити механізм буржуазно-капіталістичної бібліотечної гільйотини — на це запитання відповіді не отримав... А втім, це не той рівень для вирішення проблеми.

Для тих, хто відкидає аргументи щодо відміни кількісних показників з оплати праці для обласних бібліотек, наведу приклад, пов'язаний із впровадженням Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні". Ним передбачається надання місцевим органам права встановлювати свої порядки, самостійно вирішувати, як використовувати кошти, отримані від своїх виробництв у власному регіоні тощо.

Та, на жаль, кошти для бібліотек, інших установ культури виділялись в останню чергу, а траплялось, що їх не вистачало. Тож немає нічого дивного, що "за благими намереннями" так званих демократів-патріотів маємо те, що маємо: перерозподіл колись народної власності, виникнення колекторських фірм з "вибивання" чужої власності тощо.

До Закону "Про місцеве самоврядування в Україні", наголосили учасники конференції (от лише вкотре?! — *Автор*), потрібно внести суттєві зміни і доповнення, вони, зокрема, мають стосуватись і питань оплати праці бібліотекарів, фінансування бібліотек, у тому числі й поповнення фондів. Потрібні також і конкретні пропозиції та дії Міністерства культури України у цьому плані.

На мій погляд, великого оптимізму щодо світлого майбутнього сільських, районних і обласних бібліотек в епоху "оптимізації" бібліотечної галузі в Україні конференція, на жаль, не виявила.

Надійшла в редакцію 25 квітня 2013 року